

גיום אפולינר

פרחים שבים להיות שלהבת

מבחר שירים

מצרפתית: דורי מנור

גיום אפולינר (1880-1918), מגדולי המשוררים המודרניסטיים בצרפת, מזוהה בדרך כלל עם הקוביזם באמנות, לא מעט בשל חברותו הקרובה עם פיקאסו, אך גם משום שהוא שהמציא את המושג "קוביזם" (בטקסט שכתב לתערוכת ציור אוונגארדי ב-1911).¹ גם בשירתו של אפולינר עצמו היו מי שמצאו יסודות "קוביסטיים". ואכן, כמה וכמה משיריו הם למעשה מעין קולאז' מורכב, קוביסטי ברוחו, של משקלים מסורתיים שונים (לצד קטעים הכתובים בחרוז חופשי וללא משקל קבוע), של דימויים סימולטניים ושל שלל אלוזיות דתיות, ספרותיות ומיתיות. אך אפולינר אינו רק משורר "קוביסט" ושירתו אינה רק אוונגארדיסטית. אדרבה, כמה מיצירותיו הגדולות ביותר הן שירים מסורתיים יותר, ליריים להפליא, שהמוזיקליות הכובשת והחד-פעמית שלהם הקנתה להם מקום של כבוד בדברי ימי השירה הצרפתית לדורותיה.

אפולינר הלך לעולמו ב-1918 במגפת השפעת הספרדית שהפילה מיליוני חללים באירופה, לאחר שנפצע פציעה קשה בראשו כחייל במלחמת העולם הראשונה. רבים משיריו ראו אור בספרים לראשונה רק אחרי מותו. במבחר הקטן של שירי אפולינר המובא כאן כללנו שירים "קוביסטיים", הלקוחים מספרו הראשון, המהפכני, "אלכוהולים" (1913), וכן שיר אחד, "קשרים", הלקוח מספרו השני, "קליגראמות" (1918). בין השאר כלול כאן השיר "הארוסין", ובו השורה המפורסמת: "סלחו לי שאני מכיר עוד את המשחק הנושן של טורי השיר" – שורה שבה אפולינר, רב-אמן של הצורות השיריות המסורתיות, מתנצל התנצלות סרקסטית על כך ש"שכח" כביכול את כללי האמנות הקלאסית, ובהרף לפנות לה עורף יחד עם חבריו הציירים. מעניין לציין כי אפולינר ביטל את סימני הפיסוק של שירי ספרו הראשון, "אלכוהולים", בהגהה האחרונה, ופרסם את הספר – אקט קוביסטי בעליל – ללא פסיקים וללא נקודות. עם זאת, בצרפתית יכול הקורא לדעת מתי מתחיל משפט חדש, הודות לשימוש באותיות "גדולות" לציון תחילת משפט. בתרגום העברי, בהיעדר אותיות-רבתי כאלה, אין אפשרות להיתלות בסימון חיצוני. התוצאה היא כמדומה "שיבוש" רדיקלי אף יותר מאשר במקור. אכן, הקוראים העבריים נדרשים ללהטט ללא הרף בין שלושה מישורים שונים – המשקל, התחביר וההיגיון הרעיוני – ולשרטט לעצמם את מבנה המשפטים, שבמקור הצרפתי מחוויר להם, לפחות חלקית, באמצעים גראפיים. אין ספק כי הדבר עלול לגרום תחילה לאבדן אוריינטציה

¹ אגב, אפולינר הוא שטבע גם את המושג "סוראליזם" (בטקסט שכתב ב-1917 על הבלט "תהלוכה" של חבריו, הכוראוגרף הרוסי דיאגילוב והמלחין אריק סאטי).

מסוים, אך בקריאה זהירה יכולים הקוראים לבנות מחדש את המשפטים ולשחק משחק פואטי פורה באפשרויות התחביריות השונות שמזמן מהלך גראפי ורעיוני זה. כך או כך, בעברית כבצרפתית, זוהי שירה תובענית ומורכבת, הרואה לנגד עיניה – ממש כמו הציור הקוביסטי בן זמנה – קורא מיומן וקשוב, הנכון לקריאה אקטיבית ומעורבת.

ד"מ

הארוסין

(קטעים נבחרים)

לפיקאסו

*

זוג ארוסי הסרק תועים באביבם
לאט מתרששות נוצות כחלות בברוש
המתנער שבו צפור הכחול שוכנת

עם שחר הבתולה קטפה לה ורד בר
מחר תצא לקטף צפרן ותפקד את
קנן של היונים שיעדו מכבר
לתור שבלילה נראה כרוח קדש

פרדס הלימונים בין חשקיו יזקף את
האהבות שכה נאהב לאהבן
והכפרים נראים כריסיהן באפק
ובין הלימונים תלוי גם לבבן

*

כבר אין לי אפלו חמלה על עצמי
שום דרך להביע יסורי שתיקה
כל המלים שהיו בפי הפכו לכוכבים
ואיקרוס מנסה להרקייע אל כל אחת מעיני
אני נשא שמשות הבוער בלבן של שתי ערפליות

מה עשיתי לחיות התבונה שבין אדם למקום
פעם חזרו המתים כדי לסגד לי
ויחלתי לקץ העולם
והנה בא קצי ושורק כמו רוח סועה

*

הרהבתי עז להביט לאחור
פגרי ימי
מוטלים על דרכי ואני מבכה אותם
חלקם עוד נרקבים בכנסיות איטליה
ואחרים בפרדסי הלימונים
שפורחים ומניבים
בה בעת ובכל עונה
ימים אחרים בכו וסופם שמתו בטברנות
שם סבבו זרים בוערים
לעיניה של מולטית הממציאה את השירה
וורדי החשמל נפתחים ונפתחים
בגן של זכרונאי

*

סלחו לי על בורותי
סלחו לי שאיני מכיר עוד את המשחק הנושן של טורי השיר
איני מכיר דבר עוד אני אוהב בלבד
אל מול עיני פרחים שבים להיות שלהבת
הרהורי אלהיים
בריות שלא בראתי גורמות לי לחיך
אך אם יבוא סוף סוף עדן של צל מוצק
שיתרבה ויגשים את טבעה רב־הפנים של אהבתי
אז אסגד למעשה ידי

*

בְּקֶרֶן הַרְחוֹב רְאִיתִי מַלְחִים
רוֹקְדִים מְעֻרְטֵי צֶנָּאָר לְקוֹל אֶקּוֹרְדִיוֹן
הַכֹּל נִתְּנִי לְשִׁמְשׁ
פָּרֵט לְצִלֵּי הַכֹּל

צָרוֹרוֹת וּמְכַמְזוֹרוֹת סִינָנוֹת גּוֹסְסוֹת
בְּאֶפֶק עֶרְפְּלִי טִבְעָה סִירָה גְדוּלָּה
רוּחוֹת נִפְחוּ נִפְשָׁן עִם זֶר כְּלָנוֹת
מִזֵּל טָהוֹר שֶׁל סוֹף הַקִּיץ הוּ בְּתוֹלָה

ב"סנטה"²

(קטעים נבחרים)

*

לִפְנֵי שְׁאֶכְנֵס לְתֹא
צוּוּ שְׁאֶתְפֹּשֵׁט עֵירֹם
יֵלֵל אֲזִי קוֹל שֶׁל בְּעֵתָהּ
מָה נַעֲשֶׂה מִמֶּךָ גִּיּוֹם

נִכְנֵס לְקֶבֶר אֶלְעֶזֶר
בְּמָקוֹם לְצִאת אֶל אֹר הַיּוֹם
שְׁלוֹם לְמַעְגֵּל הַשָּׂר
שָׁנִים בָּנוֹת הָיוּ שְׁלוֹם

² "סנטה" (מילולית: "בריאות") הוא שמו של בית סוהר פריזאי עתיק שבו נכלא גיום אפולינר לכמה ימים באוגוסט 1911 לאחר שנחשד (יחד עם פיקאסו) במעורבות בגנבת המונה-לייזה מהלובר. אפולינר כותב את השיר (שבצרפתית כותרתו – A la Santé – היא רבי-משמעית ויכולה להתפרש גם כברכת "לחיים") מתוך מודעות גבוהה למסורת הארוכה של יצירות שכתבו משוררים בבתי כלא, מפרנסואה ויון בצרפת של המאה ה-15 ועד טורקוואטו טאסו האיטלקי במאה ה-16, מאוסקר וויילד של "ממעמקים" ו"הבלדה של כלא רדינג" ועד פול ורלן שכתב שירה דתית-מיסטית מופלאה בעת שריצה את עונשו על פציעת בן-זוגו המשורר ארתור רמבו.

*

עמק בבור כמו דב רעב
כל בקר פה אני משכים
ומסתובב ומסתובב
אל מול רקיע אַזקים
כחל בבור כמו דב רעב
כל בקר פה אני משכים

בתא שלידי עכשו
פתחו ברזים שהסוהר
עם צרור המפתחות עליו
שוב יקרקש לפה מהר
בתא שלידי עכשו
פתחו ברזים מהר

*

אני משעמם כל כך בין הקירות
החשופים המסידים
וזבוב פוסע כאן לאט לאט בין הקירות
בין טורי השיר הבלתי-אחידים

ומה יהא עלי אלי שביגוני
ידך לעד מושלת
חמל על שתי עיני היבשות על חורוני
על רחש הכסא והשלשלת

חמל על הלבבות אשר הולמים כאן בתאים
חמל על אהובה בלתי-נוטשת
חמל על שבירותה של שפיותי שעם
הזמן הולכת ונואשת

*

אין השעות עוברות לאט
כמו שארון מתים עובר

אתה תבכה תבכה על שעת
הפכי שתחלף מהר
מהר כמו כל שעה בשעט

ארמון³

למקס ז'קוב

אל הארמון של רוזמונד בעמק החלום
יוצאות מחשבותי יחפניות בחלומן
והארמון מתת מלכי כמלך קם עירם
מן הבשרים המצלפים של הורדים בגן

והרהורי אל עמק הבסתן מההרים
לצחק לרסיטל הצפרדעים שבבצה
חושקים הם בפרושים הכישורים הפכירים
השמש מראתם של הורדים כבר התנפצה

³ ההשראה לארמון הארוטי המתואר בשיר זה היא ארמון הקיץ שבנה לפי האגדה מלך אנגליה הנרי השני (שנות מלכותו: 1154-1189) לפילגשו, רוזמונד קליפורד, שכונתה "רוזמונד היפה" (The Fair Rosamund). בגרסתו הצרפתית, השם רוזמונד (Rosemonde) מתפרש מילולית כ"ורד העולם" (אף כי אין זה מקורו האטימולוגי). דומה כי השתמעותו המטפורית הכפולה של שם זה – "ורד העולם" כמטפורה המייצגת את איבר המין הנשי מחד גיסא וכאחד מכינוייה של מרים הבתולה (Rosa Munda) מאידך גיסא – היא שגרמה לאפולינר להזכירו פעמים אחדות בספר שיריו הגדול "אלכוהולים" (1913). ככל שירי "אלכוהולים", גם "ארמון" נעדר פיסוק (פרט לסימן קריאה אחד, בבית שלפני האחרון), ובשניים מהבתים חורג המשורר במתכוון ממתכונת המשקל הקבוע. השיר מוקדש למשורר הצרפתי מקס ז'קוב, ידיד הקרוב של אפולינר ושל פיקאסו, יהודי שהמיר את דתו לקתוליות ומצא את מותו במחנה המעצר הנאצי דרנסי.

סְטִיגְמָטָה מִדְּמָמַת שֶׁל יָדִים עַל זְכוּכִית
אִיזָה קִשְׁת חֲבֹל מִן הַשְׁקִיעָה אוֹתָה מִתַּח
הַשָּׁרֶף שְׁאֵת יֵינָה שֶׁל קַפְרִיסִין הִיא מִשְׁחִית
מִמֶּרְתּוֹ טַעַמֹּתַי בְּמִשְׁתֵּי הַשָּׂה הַצַּח

וְכֵן עַל הַבְּרָכִים שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַנּוֹאֵף
בְּמִלֵּאת לָהּ לֶמֶ"ד-אֶל"ף וּבִמְאִי יְמֵי חֲלָדָה
הַגְּבֵרֶת רוֹזְמוֹנֵד אֶת שְׁתֵּי עֵינֶיהָ תַּצְעֵף
וּמִבְטָה הַהוּנִי עֲגֻלָּגֵל וְסָחוּף חִידָה

גְּבִירַת מַחְשָׁבוֹתַי שְׁעִגְבוּתֶיהָ פְּנִינִיּוֹת
אֵין דֶּר וְאֵין יִשְׁבֵּן שִׁיזְהָרוּ בְּאוֹר כֹּה רֵךְ
לְמִי אֶת מַחֲכָה פֶּה
מַחְשָׁבוֹתַי פּוֹסְעוֹת חוֹלְמָנִיּוֹת אֶל הַמְּזֹרַח
הוּ שְׁכֻנוֹת יִפְהָפִיּוֹת

טוֹק טוֹק חֲדָרוֹ לְחֲדָר כָּבֵד שׁוֹקֶעֶת הַחֲמָה
בִּצֵּל הָעֲשָׁשִׁית הִיא כְּתִכְשִׁיט שֶׁל זֶהָב פְּרוּיִם
וּתְלוּ עַל הַקּוֹלֵב אֶת רֹאשִׁיכֵן מֵהַצִּמָּה
הַשַּׁחַק מִתְנוֹצֵץ בְּמַחְטִים שֶׁל אוֹר עֲרִבִים

וּבַחֲדָר הָאֶכֶל קָרְקָרוֹ נֶחִיר וּבִטָּן
לְנִכַח הַשָּׁמֶן וְרִיחוֹתָיו כְּשֶׁהוּא מִשְׁחִיר
מִתּוֹךְ עֲשָׂרִים קְדָרוֹת שְׁלוֹשׁ הָיוּ בְּצַבֵּעַ שֶׁתֵּן
הַמֶּלֶךְ הַתְּכַבֵּד בְּשִׁתִּי בִּיצִים שְׁלוֹקוֹת בְּצִיר

וְאִזּוּ מִינֵי בֶשֶׂר הִגְשׁוּ וּבֵין הַמְטַעֲמִים
אֲמָצוֹת שֶׁל מַחְשָׁבוֹת שֶׁהִתְפַּגְּרוּ אֲצִלִּי בַּמוֹחַ
עֲבָרֵי חִלּוּמוֹתֵי שְׁנֵתַחֲיָהֶם מִדְּמָמִים
וְזִכְרוֹנוֹת שְׁנִקְנָקוּ לְגִלְגִּיל בֶּשֶׂר נְמוּחַ

אך כְּבֶר אֶלֶפִי שָׁנִים מַחְשְׁבוֹתֵי מֵתוֹת וְכֵה
קִפְאוּ שְׁטַעֲמָן הוּא שֶׁל מְמוֹתָה מְאֻכָּנֶת
גְּלִי הֶעֱצָמוֹת וְהַחֲלָמִים יֵצְאוּ בְּמַחֹל
הַמּוֹת בְּשִׁבְלֵים שֶׁל גְּלָגְלֵתִי הֵלֹא־מוֹכָנֶת

וְאֵף שֶׁכָּל הָאֶכֶל שֶׁם צֹחַ וְהִשְׁתּוֹלֵל
לְבָטֵן רַעֲבָה אֲזֻנִים אֵין
חֵי הָאֵל!
וְהַאֲוִרְחִים בָּלְעוּ אֶת הַכֶּרֶה בְּשֵׁן וְעֵין

וְמָה אִם כֵּן צֹחוּ כָּל תַּרְבִּיכֵי הָאֲדִירִים
פֶּטָה וְאַנְטֵרְקוּטִים וּמוֹחוֹת מְדֻשָּׁנִים
הֵיכָן הֵן לְשׁוֹנוֹת הָאֵשׁ חֲגִי הַבְּכוּרִים
שֶׁל הָרְהוּרֵי בְּכָל הָאֲרָצוֹת וְהַזְמָנִים

קשרים

חֲבָלִים עֲשׂוּיִים צִעֲקוֹת

צִלְצוֹל פְּעֻמוֹנִים בְּרַחֲבֵי אִירוּפָּה
מֵאוֹת תְּלוּיּוֹת

מִסְלּוֹת בְּרֹזֶל אוֹזְקוֹת לְאֻמִּים
רַק שָׁנִים אוֹ שְׁלוֹשָׁה מֵאֻתָּנוּ
חֲפָשִׁים לְגַמְרֵי מִכְבָּלִים
נוֹשִׁיט זֶה לָזֶה יָדַיִם

גֶּשֶׁם סוֹחֵף מְסַרֵּק אֶת תִּימְרוֹת הָעֵשֶׂן
חֲבָלִים
חֲבָלִים נְטוּיִם
כְּבָלִים תַּת־יָמִיִּים

מגדלי בבל שהפכו לגשרים
כהני-עכביש
כל האוהבים שקשר רק קשר אחד

קשרים אחרים קלושים יותר
קרני אור לבנות
חבלים ואחדות-לבבות

רק כדי להלל אתכם אני כותב
הו חושי חושי היקרים

אויבי הזכרון
אויבי התשוקה

אויבי החרטה
אויבי הדמעות

אויבי כל מה שאני אוהב עדין